

Alternatywne formy pracy resocjalizacyjno–terapeutycznej w Zakładzie Poprawczym w Białymstoku

1. Wprowadzenie

Zakład poprawczy to specjalna placówka resocjalizacyjna dla nieletnich od 13 do 21 roku życia, skierowanych tam prawomocnym wyrokiem sądu, podlega Ministerstwu Sprawiedliwości. Wyróżnia się zakłady resocjalizacyjne (otwarte, półotwarte, zamknięte i o wzmożonym nadzorze wychowawczym), zakłady resocjalizacyjno – rewalidacyjne i zakłady resocjalizacyjno – terapeutyczne. Szczegółowe przepisy regulują, jakie warunki musi spełniać nieletni, aby trafił do określonego Zakładu Poprawczego. W skład placówki wchodzi internat, szkoła, warsztaty, administracja wraz z działem obsługi, dział medyczny oraz zespół diagnostyczno korekcyjny. Zatrudniona kadra pracownicza to: pracownicy pedagogiczni (nauczyciele, wychowawcy, psycholodzy, pedagodzy), pracownicy ekonomiczni (księgowość), pracownicy administracji i obsługi, pracownicy medyczni (służba zdrowia). Zadaniem zakładu poprawczego jest resocjalizacja nieletnich zmierzająca do zmiany ich postaw wobec siebie i innych w kierunku społecznie pożądanym, zapewniającym prawidłowy rozwój osobowości, a zwłaszcza kształtowanie pozytywnych zainteresowań, właściwej hierarchii wartości oraz przestrzegania przyjętych zasad współżycia społecznego (Pospiszyl, 1990). Oznacza to, iż głównym zadaniem placówki jest bezpieczne przeprowadzenie wychowanka z warunków instytucjonalnych do warunków samodzielności w środowisku otwartym. Zakłady Poprawcze ze względu na pełnioną rolę i zadania są placówkami obejmującymi wychowanków całodobową opieką.

Badania, zawarte w raportach resortowych (Raport o schroniskach dla nieletnich i zakładach poprawczych; 2005) oraz doświadczenia społeczne i własne

¹ Autor jest psychologiem i pedagogiem resocjalizacyjnym, ma 15-letnie doświadczenie w pracy z młodzieżą niedostosowaną społecznie, z zaburzeniami rozwoju osobowości, wykolejoną przestępczo i uzależnioną. Ponadto współpracuje z Fundacją Edukacji i Twórczości; z Towarzystwem Psychoprofilaktycznym i z Federacją na Rzecz Reintegracji Społecznej; pracuje jako wizytator w Okręgowym Zespole Nadzoru Pedagogicznego przy Sądzie Okręgowym w Białymstoku, Departamencie Wykonania Orzeczeń i Probacji, Departamencie Sądów Powszechnych Ministerstwa Sprawiedliwości; członek Towarzystwa Resocjalizacyjnego.

wykazują, że skuteczność wychowawcza, korekcyjna czy resocjalizacyjna zinstytucjonalizowanych zakładów wychowawczych jest niezadowalająca. W związku z powyższym M. T. Rutkowski - dyrektor zakładu poprawczego w Białymstoku wraz z grupą pracowników pedagogicznych postanowił szukać nowych inspiracji metodologicznych w celu zbudowania takiego modelu pracy, który obejmowałby całokształt problemów wychowanków oraz prowadził do profesjonalizmu pracy kadry.

Zakład Poprawczy w Białymstoku istnieje od 1967 roku – powołany został, jako zakład poprawczy i schronisko dla nieletnich. Od 1997 roku jest to zakład poprawczy resocjalizacyjno - terapeutyczny dla chłopców uzależnionych od środków odurzających lub psychotropowych, nosicieli wirusa HIV, HCV. Jest to jedyny zakład poprawczy w Polsce o takim profilu. W związku ze zmianą funkcji w systemie zakładów poprawczych powstała konieczność opracowania nowej, alternatywnej metodyki pracy resocjalizacyjno – terapeutycznej, która byłaby adekwatna do specyfiki problemów wychowanków – uwzględniająca nie tylko aspekty wychowawcze, resocjalizacyjne, ale przede wszystkim psychologiczne, które naszym zdaniem głównie determinowały prawidłowy rozwój wychowanków zmniejszając tym samym ich szanse na powodzenie w środowisku otwartym. Ważnym aspektem i doświadczeniem w budowaniu modelu pracy terapeutycznej było uwzględnienie samej specyfiki placówki, która ze względu na swój charakter instytucjonalny - izolacyjny zakłóca u wychowanków podstawowe poczucie bezpieczeństwa, wywołuje reakcje depresyjne, obniża poczucie nadziei na sukces. Na przestrzeni lat wraz z rozwojem zawodowym kadry, metodyka pracy ewoluowała tworząc obecnie spójny system oddziaływań resocjalizacyjno – terapeutyczny. Obecnie w Zakładzie funkcjonuje 5 oddziałów. Są to dwa oddziały specjalne - (grupa wstępna, readaptacyjno – remotywuująca oraz trzy grupy resocjalizacyjno - terapeutyczne. Każda z grup prowadzona jest w oparciu o autorskie programy terapeutyczne tworząc różnorodną ofertę wychowankom - będącą jednocześnie spójną metodyką systemową oddziaływań terapeutycznych. W skład struktury placówki wchodzi także szkoła i warsztaty szkolne, które z internatem tworzą całość systemu resocjalizacyjnego – natomiast w tym artykule opisana zostanie generalnie praca internatu.

2. Założenia systemowe:

Stworzenie systemowego – etapowego procesu resocjalizacyjno – terapeutycznego ułatwiającego wychowankom stopniowe przechodzenie w samodzielne życie z warunków placówki w środowisko otwarte.

2.1. Metodyka pracy terapeutyczno – wychowawczej ZP

Cele:

1. Uzyskanie samodzielności i dojrzałości emocjonalnej
2. Rozwiązanie problemów psychologicznych – głównie związanych z niskim poczuciem wartości, utratą nadziei na sukces, reakcjami depresyjnymi, spektrum problemów wynikających z przeżywanego lęku
3. Przygotowanie do powrotu do rodziny
4. Rozwój umiejętności interpersonalnych
5. Rozwój umiejętności społecznych
6. Wyrównanie deficytów edukacyjnych, poznawczych
7. Uzyskanie zmiany w dotychczasowym destruktywnym zachowaniu
8. Świadomość mechanizmów i przyczyn uzależnienia oraz umiejętność konstruktywnego radzenia z problemami
9. Rozwój zainteresowań
10. Zdobywanie umiejętności i kwalifikacji niezbędnych w samodzielnym życiu.

Na wstępie warto zaznaczyć, iż każdy nowoprzybyły wychowanek proceduralnie umieszczany jest na okres dwóch tygodni w tzw., izbie przejściowej gdzie objęty jest intensywnym nadzorem i opieką; dyrektora placówki, psychologa, pedagoga, wychowawcy pracującego w izbach przejściowych, służby zdrowia, zespołu pracowników grupy wstępnej. Okres ten jest pierwszym ważnym etapem procesu adaptacji wychowanka, przygotowującym go do świadomego przejścia do grupy wstępnej.

Grupa wstępna spełnia funkcję adaptacyjną, przeznaczona jest dla nowoprzybyłych wychowanków, przyjętych do Zakładu Poprawczego. Pobyt wychowanka w grupie wstępnej trwa do 3 miesięcy – ukierunkowany jest głównie na budowanie podstawowego bezpieczeństwa, uzyskanie wstępnej motywacji do uczestnictwa w terapii oferowanej w ramach systemu zakładu – świadomego wyboru grupy terapeutycznej. Trzymiesięczny okres pobytu w grupie wstępnej służy także sporządzeniu specjalistycznej diagnozy wychowanka, która prezentowana jest całemu zespołowi kadry pedagogicznej.

Wychowankowie uczestniczący w programie grupy wstępnej realizują następujące zadania przygotowujące do przejścia do oddziałów terapeutycznych:

Psychoedukacja:

- *treningi komunikacji* (zajęcia na temat informacji zwrotnych, ćwiczenie udzielania informacji zwrotnych, aktywne słuchanie),
- *rozwijanie umiejętności interpersonalnych,*
- *zajęcia uczące empatii i uwrażliwiające na sytuację innych osób,*
- *zajęcia n/t uzależnień* – psychologiczne mechanizmy uzależnienia,
- *zajęcia prozdrowotne* – substancje odurzające, zmieniające świadomość i ich skutki zażywania, HIV, AIDS, HCV itp.,.
- *edukacja seksualna* – naprzemiennie z zajęciami adaptacyjnymi – seksualność, związki, zdrowie, higiena, seksualność a uzależnienia, rozwój psychoseksualny,
- *umiejętne korzystanie z technologii informacyjnej,*
- *trening zadaniowy,*
- *wyrównywanie zaległości szkolnych,*

Pomoc prawna: nauka pisania podań do instytucji np; o rozłożenie na raty kosztów sądowych, świadczenia, itp., zajęcia n/t dokumentacji związanej z zatrudnieniem,

Wspieranie wychowanków w kontaktach z rodziną: dwa razy w roku organizowane są spotkania z rodzicami (dla chętnych) z możliwością skorzystania z noclegu w zakładzie – walor motywacyjny, diagnostyczny – opiekunowie mają możliwość poznania placówki, możliwości rozwoju i usamodzielnienia ich dzieci, nawiązanie szerszej współpracy, uspołnienie oddziaływań wychowawczo – korekcyjnych.

Poprawa stanu zdrowia – leczenie zaniedbań, zęby, wzrok, słuch itp., Wizyty w poradniach specjalistycznych.

Spotkania grupowe wszystkich członków grupy (raz w tygodniu) – trening społeczny.

Na tym etapie pracy wychowankowie stopniowo wprowadzani są w grupowe formy pracy oparte na ideologii społeczności terapeutycznej. Istotnym elementem pracy jest także zindywidualizowana praca oparta na relacji dorosły – dziecko.

W zakładzie funkcjonują trzy grupy resocjalizacyjno – terapeutyczne pracujące w oparciu o autorskie programy terapeutyczne, – których główną formą pracy są założenia społeczności terapeutycznych, jako forma pracy grupowej oraz zindywidualizowane oddziaływanie oparte o rozpoznanie diagnostyczne. Dodatkowo zintensyfikowany jest cykl zajęć psychoedukacyjnych z elementami

socjoterapii - zajęcia te mają na celu integrację grupy, zobaczenie siebie w różnych, nowych rolach, zmniejszenie lub zlikwidowanie destruktywnych sposobów radzenia z problemami, odreagowanie emocjonalne, uzyskiwanie wsparcia i poczucia bezpieczeństwa oraz korektywne doświadczenia emocjonalne. Prowadzony jest także - cykl zajęć edukacyjnych polegający na zdobywaniu umiejętności zwiększających szanse w poruszaniu się na rynku pracy, cykl zajęć z profilaktyki uzależnień - zapoznanie z zagadnieniami związanymi z uzależnieniem od środków psychoaktywnych, problematyki dotyczącej zachowań ryzykownych. Przekazanie wiedzy pomocnej w sytuacji nawrotów, adresowane zajęcia, jako pole integracji oraz rozwijające zainteresowania i umiejętności wychowanków (organizowane w grupie i poza zakładem), treningi samoobsługi – sporządzanie wszystkich posiłków - jadłospisów (śniadania, obiady, kolacje), sprzątanie, pranie, prasowanie, remonty, obowiązki grupowe (dyżury, funkcje) rozliczane na forum całej grupy zwiększając tym samym odpowiedzialność i współodpowiedzialność za funkcjonowanie grupy Czynności wykonywane wspólnie z kadrą) – inspiracją takiej formy była metodyka pracy ośrodków MONAR. Ponadto w związku z etapowością programów terapeutycznych, adekwatnie do uzyskanego etapu przez wychowanka, zwiększana jest intensywność pracy w środowisku otwartym – kursy zawodowe, poszukiwanie konstruktywnych grup rówieśniczych, kontynuacja nauki, podjęcie pracy zawodowej, usamodzielnienie w mieszkaniu chronionym na terenie placówki. Oprócz pracy grupowej, treningów psychologicznych równomiernie prowadzona jest terapia indywidualna ukierunkowana na rozwiązywanie problemów na głębszym poziomie.

Grupa readaptacyjno-remotywuująca skupia wychowanków odmawiających korzystania z oferty zakładu i uprzednio łamiących jego Regulamin. Głównym jej celem jest motywowanie wychowanków do powrotu do oferty terapeutycznej. Formy pracy są podobne do metodologii grupy wstępnej z naciskiem pracy terapeutycznej na destruktywne sposoby radzenia z problemami. Praca także odbywa się w formie grupowej i zindywidualizowanej.

Inną, ważną strukturą systemu zakładu poprawczego w Białymstoku jest specjalistyczna grupa, adresowana do wychowanków pełnoletnich, którzy nie są zainteresowani kontynuacją nauki. Formuła ta powstała w związku z poszanowaniem praw wychowanków, wspieraniem ich świadomych, suwerennych decyzji oraz tworzeniu na tej bazie alternatywnych planów rozwojowych.

Istotnym elementem systemu terapeutycznego jest kadra pracująca na bazie autorytetu oraz standardy pracy merytorycznej.

- Odejście od stereotypowych poglądów, że wychowawcą w zakładzie poprawczym powinien być mężczyzna – 50% pracowników w zespołach to kobiety.

Tak, więc do pracy stworzone zostały cztero osobowe zespoły gdzie skład kadry to zazwyczaj - dwie kobiety i dwóch mężczyzn. Taki dobór jest celowy i jest zabiegiem mającym na celu próbę nauczenia wychowanków normalnych relacji z kobietami. Wychowankowie często pochodzą z rodzin niepełnych, wychowywani przez samotne matki w relacjach nadopiekuńczych, często przejmując zbyt wcześnie rolę mężczyzny w rodzinie, prowadząc do zaburzonych relacji i nieadekwatnych oczekiwań w budowanych relacjach interpersonalnych, podejmowanej odpowiedzialności za swoje wybory. Kadra dobierana jest także na zasadach różnorodności osobowościowej oraz specjalności – pedagog, psycholog, seksuolog, terapeuta uzależnień, psychoterapeuta – oczywiście wszyscy posiadają kwalifikacje z zakresu resocjalizacji, co jest warunkiem pracy w ZP.

- Superwizja – stała superwizja raz w miesiącu całego zespołu – pracownicy konsultują pracę diagnostyczną, korekcyjną, terapeutyczną, wychowawczą. W zespole rozwiązywane są problemy interpersonalne, komunikacyjne, własne problemy.

- Małe czteroosobowe zespoły - raz w tygodniu spotykają się w celach klinicznych (średnio spotkanie trwa (4) godziny) – gdzie analizowane są procesy grupowe, omawiane są oddziaływania terapeutyczne, proces diagnostyczny, relacje w zespole.

- raz na dwa tygodnie spotyka się cały duży zespół – wszystkie małe zespoły - w celu omówienia spraw związanych z realizacją założeń programowych – wszystkie programy podlegają ewaluacji efektów terapeutycznych. Ciekawostką – być może novum w systemach zakładów poprawczych w Polsce jest obowiązujący zakaz palenia wyrobów tytoniowych na terenie całego zakładu. Zakaz ten obowiązuje także wszystkich pracowników placówki. Jest to dodatkowy element, który także obowiązuje kadrę promującą zdrowy styl życia.

- Dobór pracowników także jest planowy. Przy współpracy z Wydziałem Pedagogiki i Psychologii na Uniwersytecie w Białymstoku powstał program staży studenckich polegający na prezentacji serii wykładów na temat specyfiki pracy w zakładzie poprawczym, treningów psychologicznych, a kończący się stażem w placówce i w efekcie ewentualnym zatrudnieniem. Kadra cały czas się doszkała głównie metodą grupowego treningu psychologicznego.

Wypracowany system terapeutyczny z przyczyn obiektywnych omówiony został na dużym poziomie ogólności. Jego skuteczność na bieżąco jest weryfikowana i dostosowywana do specyfiki wychowanków przebywających w zakładzie poprawczym tak, aby stosowane formy i metody były jak najbardziej adekwatne. Jestem przekonany, że oprócz adekwatnych form pracy uwzględniających oddziaływania resocjalizacyjne, wychowawcze, terapeutyczne, readaptacyjne istotną

rolę odgrywa kadra pracownicza, a konkretnie zespół, który jest - zaangażowany, stale szkolący się i rozwijający się zawodowo, gotowy do pracy nad sobą, utrzymujący profesjonalne standardy pracy – superwizja, gotowy na partnerskie relacje w pracy z wychowankami, realizujący wspólne cele wypracowane zespołowo – w sposób partnerski. Wydaje się, że takie warunki metodologiczne pracy resocjalizacyjno – terapeutycznej są najbardziej sprzyjające aby wyjść poza ramy instytucjonalne placówki przełamując jej ograniczenia hamujące prawidłowy rozwój wychowanków.

Bibliografia:

- Gaś Z. B. (2008). *Efektywność instytucjonalnych form pomocy na rzecz młodzieży zagrożonej wykluczeniem społecznym*. Lublin: Pracownia Wydawnicza Fundacji „Masz Szansę”.
- Pospiszyl K.(1990). *Resocjalizacja nieletnich*. Warszawa: Wydawnictwo Szkolne i Pedagogiczne.
- Raport o schroniskach dla nieletnich i zakładach poprawczych.*, (2005). Warszawa: Ministerstwo Sprawiedliwości, Departament Nadzoru nad Wykonywaniem Orzeczeń i Probacji.
- Materiały z Konferencji.*, (2005). *Metody i formy pracy korekcyjnej w systemie zakładu poprawczego*. Supraśl: Opracowanie - Zakład Poprawczy w Białymstoku.
- Kooyman M. (2002). *Społeczność terapeutyczna dla uzależnionych*. Warszawa. Krajowe Biuro ds. Przeciwdziałania Narkomanii.
- Houston G. (2006). *Gestalt. Terapia krótkoterminowa*. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Jankowski K. (1978). *Mój Sambhala*. Warszawa: Wydawnictwo Nasza Księgarnia.
- Neill A S. (1991). *Summerhill*. Katowice: Oficyna Wydawnicza Almaprint.
- Berne E. (2005). *W co grają ludzie. Psychologia stosunków międzyludzkich*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Czabła J C. (2006). *Czynniki leczące w psychoterapii*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.